

เหลียวหลังแลหน้าบ้านเมืองตะลุงเก่า ในอำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

Looking Black and Forward to Old Talung City in Praconchai District, Buriram Province

ธงชัย สีสอน

Thongchai Sisophon

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

Faculty of Humanities and Social Science, Buriram Rajabhat University

E-mail: Boonsiso@hotmail.com

ได้รับบทความ: 22 ตุลาคม 2562; แก้ไขบทความ: 8 ธันวาคม 2562; ตอรับตีพิมพ์: 9 ธันวาคม 2562

Received: October 22, 2019; Revised: December 8, 2019; Accepted: December 9, 2019

บทคัดย่อ

เมืองตะลุงเก่าเป็นชุมชนประวัติศาสตร์สมัยทวารวดี มีคันน้ำล้อมรอบในลักษณะวงรี เป็นเนินดินหลังเต่าสูงประมาณสามเมตรอยู่กลางชุมชน พบหม้อดินเผาบรรจุอิฐจากการฝังศพครั้งที่สองแบบเดียวกับชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ยังพบแท่งเสมานหินตั้งอยู่ในเขตชุมชน และหม้อดินเผาเนื้อบางแบบวัฒนธรรมทวารวดี สันนิษฐานว่าเคยเป็นที่ตั้งฐานทัพทหารขอมในสมัยโบราณ เมื่อประมาณร้อยกว่าปีที่ผ่านมา กลุ่มตาขาวเข้ามาอาศัยอยู่เพื่อเลี้ยงช้างศึกม้าศึกให้กับทางราชการสงคราม และตั้งเป็นอำเภอประโคนชัยเมื่อปี พ.ศ. 2460 อยู่ในเขตทุ่งเลี้ยงม้าเก่า ในปัจจุบันเมืองตะลุงเก่ามีการพัฒนาแหล่งน้ำคูเมืองโบราณ เป็นชุมชนการเกษตรกรรมมีจุดท่องเที่ยวส่วนสำคัญต่าง ๆ เพื่อสร้างรายได้มั่นคงให้ชุมชนที่สานต่อความรู้ทางประวัติศาสตร์แบบเก่าและใหม่ได้อย่างน่าศึกษาต่อไป

คำสำคัญ: เมืองตะลุงเก่า, ทวารวดี, ประโคนชัย

Abstract

Old Talung is a historical community of Dvaravati. There is a water canal surrounded in oval shape. The hill is about three meters high in the middle of the community. The burial of the second burial compound is similar to that of the Thung Kula Rong Hai community. Also found in the stone semaphore is located in the community area. And some clay pots culture Dvaravati. It was the site of the Khmer military base in ancient times around

a hundred years ago, the group came to live to raise elephants, horse war to the war on Prakhonchai district in the year 2460 B.E. in the past. At present, the old town of Talung has developed an ancient moat source. The agricultural community has many important tourist attractions, to make a stable income for the community which continue the new and old historical knowledge suitable for studying.

Keywords: Old Talung City, Dvaravati, Praconchai

1. บทนำ

สายลมพัดผ่านยามเย็น หรือยามค่ำแลง ดวงตะวันกำลังลับขอบฟ้า ทำให้ผู้เขียน หวนคิดถึงเมืองตะลุงเก่า หรือบ้านเมืองตะลุงเก่า ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มองเห็นสภาพเก่าแก่ของบ้านเมืองตะลุงเก่ามีดอกบัวแดงเต็มลำคูเมืองโบราณ ทางด้านทิศใต้ชุมชน กระทับกับแสงตะวันยามเย็นดูสวยงาม หากวันใดเข้าไปเยี่ยมชมเยือน บ้านเมืองตะลุงเก่าในช่วงฤดูฝนตรงกับวันเสาร์ – อาทิตย์ จักพบน้ำในคูเมืองเก่าไหลออกจากระบบการชลประทานชุมชนทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ตามลำห้วยกันแซง ผ่านเข้าไปยังตัวอำเภอประโคนชัย ลงสู่ลำห้วยตะลุง – พลับพลาย เพื่อไหลไปรวมกับลำห้วยชีที่เป็นลำห้วยตัวแบ่งเขตจังหวัดบุรีรัมย์ – สุรินทร์ นั้น

เมื่อถึงช่วงฤดูฝนทุกปีจะมีน้ำไหลหลากตามลำห้วยแซงมาจากเขาพนมรุ้งโน้น เพื่อขับไล่ให้น้ำเก่าผ่านออกจากชุมชนบ้านเมืองตะลุงเก่าแห่งนี้ เป็นการไหลหมุนเวียนของน้ำเก่าออกจากชุมชน ถือเป็นภูมิปัญญาอย่างชาญฉลาดของผู้คนโบราณในยุควัฒนธรรมทวารวดีที่มาอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านเมืองตะลุงเก่า ได้ช่วยวางระบบนิเวศวิทยาชุมชนไว้เพื่อบังคับน้ำฤดูฝนให้ไหลหมุนเวียนผ่านกลางชุมชนเพื่อขับไล่เชื้อโรคต่าง ๆ ออกไปจากชุมชน ทำให้คนโบราณอยู่ในเขตชุมชนนี้ได้ตลอดปี และปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ หรือความกลัวผีป่าเจ้าที่มารบกวน หากปีใดมีน้ำฝนมากเกินไปจนความจำเป็นจักใช้น้ำของชุมชน ปีนั้นจะบังคับน้ำไม่ให้ไหลผ่านกลางชุมชนเพื่อป้องกันการพังทลายริมฝั่งภายในชุมชน โดยบังคับน้ำให้ไหลออกทางด้านทิศตะวันตก และตะวันออกของชุมชน

แต่ในสภาพปัจจุบันนี้ เมื่อถึงช่วงฤดูฝน หรือน้ำไหลหลากออกจากชุมชนแห่งนี้ มักจะมีกลุ่มเด็กตัวเล็ก ๆ ในชุมชนบ้านเมืองตะลุงเก่าเล่นน้ำกันอยู่หน้าคันทำนบอย่างสนุกสนาน มีต้องพึ่งพาสระว่ายน้ำคอนกรีต หรือสระน้ำที่เกิดจากการพัฒนาสระว่ายน้ำรูปแบบใหม่เพื่อเสียตัง (เงิน) ของพ่อแม่ให้สูญเปล่าไปโดยเปล่า เพราะพ่อแม่ก็มีได้มีเงินทองมากมาย อันตัวเด็กเล็กบ้านเมืองตะลุงเก่าสำนึกในบุญคุณพ่อแม่ หรือบรรพบุรุษผู้พัฒนาบ้านเมืองตะลุงเก่ามา พวกเราทุกคนมีความรักและความผูกพันภายในชุมชนแห่งนี้อยู่ตลอด

ชีวิต ถึงแม้ว่ารัฐบาลได้พยายามพัฒนาแหล่งน้ำทั้งลำห้วย หนอง คลอง บึง หรือคูเมืองโบราณ ด้วยการขุดลอกให้ลึกลงมากที่สุดตามแผนงานก่อสร้างสำเร็จเพื่อจะให้มีน้ำเพียงพอใช้สอยตลอดทั้งปีของชุมชนภาคอีสานในพื้นที่ต่าง ๆ ดังนั้น สภาพชุมชนโบราณต่าง ๆ ที่มีร่องคูคลองน้ำเดิม จึงประสบกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาภายในชุมชนมาก อันเกิดจากการพัฒนาแหล่งน้ำตามแผนงานก่อสร้าง และเกิดความสูญเสียในทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมชุมชนตามมา มีนักวิชาการทางประวัติศาสตร์กล่าวถึงปัญหานี้เพื่อตระหนักไว้ว่า

รัฐบาลสมัยใหม่ยินยอมที่จะทุ่มงบประมาณจำนวนมหาศาลกับการก่อสร้างระบบชลประทานขนาดใหญ่ที่มีแบบแผนตายตัว ทั้งที่ไม่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศที่แตกต่างกัน การจัดการระบบชลประทานของท้องถิ่นขนาดเล็ก แต่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมกลายเป็นสิ่งที่ถูกละเลยมานาน และยังไม่มีการศึกษาถึงวิธีคิดและการเรียนรู้บทเรียนในการจัดการน้ำที่สอดคล้องเหมาะสมกับท้องถิ่น ส่งผ่านผู้คนสืบมานับร้อยนับพันปี

ในเขตอีสานใต้ มีการจัดการน้ำในระบบชลประทานขนาดเล็ก โดยใช้ระดับความสูงต่ำของพื้นที่เพื่อขุดคลองส่งน้ำในระบบการทดน้ำ ไม่ต้องสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ที่ทำให้เกิดปัญหาความรบกวนขึ้นดินเค็มตามมา หากมีการศึกษาอย่างละเอียดถี่ถ้วนก็จะพบว่า การจัดการน้ำในอีสานใต้เป็นระบบที่ยิ่งใหญ่ สืบเนื่องมาจากการทดลองของผู้คนในอดีตมานานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ทีเดียว (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2560)

กลุ่มชุมชนทวารวดีในจังหวัดบุรีรัมย์ หรือจังหวัดอื่น ๆ มีลักษณะชุมชนเหมือนกัน ด้วยการสร้างคันคูน้ำ คันดินล้อมชุมชน 2 ชั้นบ้าง 3 ชั้นบ้าง ชุมชนมักถูกทำลายโดยระบบการพัฒนาแหล่งน้ำเป็นจำนวนมาก เพราะขาดการพัฒนาอย่างระมัดระวัง หรือมีความเข้าใจอย่างถูกต้องตามหลักการอนุรักษ์พื้นที่เขตโบราณสถาน นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ผู้เขียนอยากให้ชาวชุมชนบุรีรัมย์ หรือชาวจังหวัดอื่น ๆ ในภาคอีสาน ควรตระหนักถึงสภาพปัญหาการพัฒนาแหล่งน้ำในชุมชนโบราณ เพื่อความมั่นคงของชุมชนโบราณจะต้องมีคณะกรรมการฝ่ายโบราณคดี หรือวัฒนธรรมทั้งระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล และระดับชุมชน ช่วยกันพิจารณาก่อนจะทำการขุดลอกคูคลองภายในตัวชุมชนโบราณ เพื่อรักษาสภาพชุมชนโบราณให้คงอยู่สืบต่อไป มิใช่มอบอำนาจให้แต่งงานกองช่างโยธาในระดับท้องถิ่นเป็นผู้เสนอตามแผนองค์รปกครองส่วนท้องถิ่น ในบทความนี้ ผู้เขียนมิได้มีเป้าหมายเขียนมาเพื่อวิพากษ์วิจารณ์เรื่องการพัฒนาแหล่งน้ำเพียงด้านเดียว แต่เป็นการนำเสนอแนวคิด หรือความคิดเห็นในเรื่อง “เลี้ยวหลังแลหน้าชุมชนบ้านเมืองตะลุงเก่า” ในแต่ละยุค เพื่อนำเสนอความเจริญก้าวหน้าของชุมชนแห่งนี้สู่สาธารณชน ผ่านภูมิทัศน์

วัฒนธรรมไปสู่การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศวิทยาชุมชน ทำให้คนภายนอกอยากเข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนบ้านเมืองตะลุงเก่ามากขึ้น

2. เมืองตะลุงเก่าในยุคก่อนประวัติศาสตร์ (ทวารวดี)

แนวคิดวัฒนธรรมความเชื่อการสร้างชุมชนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ หรือยุคทวารวดีในเขตภาคอีสานตอนล่าง ทางด้านทิศใต้ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ชุมชนส่วนใหญ่ทางด้านทิศใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์นิยมสร้างชุมชนแบบ “มีคันทาล้อมรอบ” มีลักษณะชุมชนเป็นวงกลม วงรี หรือสี่เหลี่ยมทรงมน ซึ่งการสร้างชุมชนโบราณทวารวดีเหล่านี้ มีขนาดพื้นที่ตั้งแต่ 50-100 ไร่ขึ้นไป แต่ขึ้นอยู่กับจำนวนประชากรและการใช้ประโยชน์ในบริเวณพื้นที่ตัวชุมชนเมืองโบราณนั้น แต่ชุมชนโบราณทวารวดี บางแห่งภายในตัวพื้นที่ชุมชนอาจเป็นที่อยู่อาศัยของหัวหน้าชุมชน หรือชนชั้นปกครอง หรือที่ตั้งของศูนย์กลางความเชื่อของชุมชนเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนาแบบนิกายเถรวาท ซึ่งศาสนสถานและสัญลักษณ์ของชุมชนในบางแห่งเป็นพื้นที่แบบเนินดินสูง โดยเฉพาะกลุ่มชุมชนในเขตริมฝั่งแม่น้ำมูลทั้งสองฝั่งมักพบชุมชนโบราณทวารวดีเป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบก็มี บางแห่งเป็นเนินดินอย่างเดี่ยว บางแห่งเป็นสองสามเนินดินต่อกัน ตามเนินดินมักพบเศษเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตขึ้นมาใช้ เป็นหม้อดินใส่กระดูกบ้าง และไม่ใช่หม้อดินเผาใส่กระดูกกระจายอยู่ตามเนินดินเหล่านั้น เช่นเดียวกับบ้านกระเบื้อง อำเภอฟุไธสง เป็นเนินดินขนาดใหญ่มีสามเนินดินติดต่อกัน เมื่อตัดถนนผ่านใช้รถแทรกเตอร์ไถขึ้นดินแหล่งชุมชนโบราณลึกลงไป 3-4 เมตรเผยให้เห็นชั้นดินที่มีผู้อาศัยอยู่สืบเนื่องกันมา ชั้นดินต่ำสุดสัมพันธ์กับเครื่องปั้นดินเผาแบบหนาและหยาบ สันนิษฐานได้ว่าพื้นที่ภาคอีสานตอนล่างมีผู้คนเข้ามาอาศัยมากกว่า 3 พันปีแล้ว สามารถวิเคราะห์ชุมชนโบราณบ้านเมืองตะลุงเก่าว่า มีลักษณะเด่น หรือพบหลักฐานสำคัญในยุควัฒนธรรมทวารวดีมีดังนี้

1. เนินดินหลังเต่าสูงกลางชุมชน เป็นพื้นที่เนินดินสูงเหมือนกับกระดองเต่าประมาณ 3 เมตร อยู่ในพื้นที่บริเวณกลางหมู่บ้าน สันนิษฐานว่า เป็นที่ฝังอัฐิธาตุ หรือกระดูกคนโบราณในสมัยวัฒนธรรมทวารวดี มีอายุประมาณ 2 พันปีมาแล้ว ถือเป็นวัฒนธรรมความเชื่อชีวิตหลังความตายแบบเดียวกับชุมชนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่ง สุกัญญา เบาเนต นักโบราณคดีของกรมศิลปากร ได้ศึกษาลักษณะประเพณีการตาย เรียกว่า “การฝังศพครั้งที่สอง” (Secondary Burial) ถือเป็นวิธีการจัดการศพความเชื่อชีวิตหลังความตายของมนุษย์ยุคโบราณ ตัวอย่างแหล่งโบราณคดีพบมีบ้านโนนสวรรค์ ตำบลนาหนองไผ่ อำเภอชุมพลบุรี มีอายุราว 2,000-1,500 ปีมาแล้ว (สุกัญญา เบาเนต, 2546: 45) หลังจากนำศพผู้ตายไปฝังดินจนศพเน่าเปื่อยแล้ว ญาติพี่น้องที่มีชีวิตอยู่จึงขุดโครงกระดูกขึ้นมาทำพิธีทางพระพุทธศาสนาอีกครั้งเพื่ออุทิศกุศลให้แก่ผู้ตาย ด้วยการนำอัฐิกระดูกที่เผาแล้วมาบรรจุใส่เครื่องปั้นดินเผาใหม่ แล้วนำเครื่องปั้นดินเผาปิดฝาทับลงไปฝังลงในเขตเนินดินสูงชุมชน ยังมีแหล่งโบราณคดีแบบ

เดียวกันนี้ที่บ้านเขาไค้ง อำเภอยุบลบุรี พบเครื่องปั้นดินเผาใส่โครงกระดูกฝังกระจายอยู่ในชั้นดินบนและชั้นล่างสุด ส่วนชั้นล่างสุดขนาดของเครื่องปั้นดินเผาใส่เพียงกะโหลกไม่ได้ถูกเผาไฟ ถือเป็นวัฒนธรรมการฝังศพครั้งที่สองอีกแห่งหนึ่งมีความคล้ายคลึงกัน แต่ชุมชนโบราณบ้านเมืองตะลุงเก่าแห่งนี้ พบภาชนะดินเผาบรรจุธัญธูปแบบเนื้อบางอยู่จำนวนมาก ถือเป็นศิลปกรรมทวารวดีช่วงพื้นบ้าน จากการขุดปรับปรุงพื้นที่เพื่อสร้างห้องน้ำและสร้างที่อยู่อาศัยของชาวบ้านเมืองตะลุงเก่า ในวันที่ผู้เขียนนำพานักศึกษาลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลชุมชนทั่วไปเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2559 เจ้าของบ้านหลังที่อยู่ตรงข้ามกับเนินดินหลังเต่าได้เล่าว่า “ภายในใต้พื้นบ้านหลังนี้ยังมีหม้อดินเผาใส่ธัญธูปอยู่อีกมาก ตนเองขุดลงไปเพื่อวางเสาบ้านพบหม้อธัญธูปแล้วนำขึ้นมา 2 ใบ เท่านั้น แล้วเร่งรีบกลับดินลงวางเสาเรือนเพื่อสร้างบ้านอยู่อาศัย และนำหม้อดินเผาบรรจุธัญธูปไปทำพิธีอุทิศส่วนกุศลที่วัด แล้วเก็บหม้อดินเผาเก็บไว้ในวัด” แม้ว่าหน่วยงานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อำเภอยุบลบุรี แจ้งห้ามมิให้ชาวบ้านเข้าไปบุกรุกในเนินหลังเต่าแล้วก็ตาม แต่พื้นที่โดยรอบก็ถูกชาวบ้านทำลายโดยมิได้ตั้งใจเพื่อปรับปรุงเป็นที่อยู่อาศัย และสิ่งที่น่าเสียดายเครื่องปั้นดินเผาที่พบนั้น มิได้ถูกนำมาเก็บไว้อย่างเป็นระบบทางโบราณคดี เพื่อเป็นพิพิธภัณฑสถานโบราณคดีชุมชน ถือเป็นทรัพย์สินภูมิปัญญามูลค่านมหาศาลของชุมชนบ้านเมืองตะลุงเก่า

2. หินเสมาโบราณ เป็นแท่งหินศิลาทรายแสดงหลักเขตโบราณสถานสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ประโยชน์กำหนดเขตแดนพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ พบหินเสมาโบราณที่บ้านเมืองตะลุงเก่าเป็นแบบเดียวกับวัฒนธรรมลุ่มน้ำมูลมิได้มีการแกะสลักแท่งหิน ถือเป็นความโชคดีมากชาวบ้านเมืองตะลุงเก่าช่วยกันนำแท่งหินเสมาโบราณไปเก็บรักษาไว้ที่โรงเรียนและวัดประจำหมู่บ้าน ซึ่ง รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง กล่าวถึงการสร้างหินเสมาวัฒนธรรมทวารวดีในภาคอีสาน เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น หรือพื้นที่ หรือตามลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำมูล ลุ่มน้ำชี และลุ่มน้ำโขง และยังสามารถจัดแบ่งแท่งหินเสมาเป็นกลุ่มย่อยตามลำนํ้า คือ ช่วงต้น ช่วงกลาง และช่วงปลายน้ำ ในแต่ละลุ่มน้ำมีหลักหินเสมาอาจจะมากหรือน้อย มีความแตกต่างกัน โดยหินเสมาโบราณนำมาปักขึ้นอยู่กับพื้นที่และความสำคัญของชุมชนวัฒนธรรมทวารวดีในภาคอีสานว่า “เอกลักษณ์ของหลักหินในแต่ละพื้นที่อาจจะสะท้อนให้เห็นถึงขอบเขตทางวัฒนธรรมย่อยที่แตกต่างกัน และอาจตั้งเป็นข้อสังเกตได้ว่าเมืองในวัฒนธรรมทวารวดีภาคอีสานมีศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง หรือศูนย์กลางทางวัฒนธรรมหลายแห่ง” (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2561)

3. กระเบื้องดินเผา ลักษณะกระเบื้องดินเผา หรือหม้อดินเผาที่พบในแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองตะลุงเก่า นั้น เป็นศิลปกรรมแบบทวารวดีพื้นบ้านแบบเนื้อบาง อาจจะเผาในพื้นที่ชุมชนเอง หรือนำมาจากชุมชนใกล้เคียงก็เป็นไปได้ จากการเดินสังเกตในบริเวณพื้นที่ชุมชนทำให้ผู้เขียนมีความมั่นใจได้ว่า หม้อดินเผาเหล่านี้ที่พบส่วนมากอยู่บริเวณเนินดินหลังเต่ากลางชุมชน ถูกนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการบรรจุธัญธูปของผู้ตายในยุควัฒนธรรม

ทวารวดี แต่ไม่สามารถแสดงรายละเอียดชัดเจนได้ว่าเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ใดเข้ามาอาศัยอยู่ในช่วงเวลาใด

กล่าวได้ว่า การพัฒนาตัวชุมชนเมืองโบราณบ้านเมืองตะลุงเก่าแห่งนี้ เป็นการพัฒนาก่อนประวัติศาสตร์ของชุมชนแบบวัฒนธรรมทวารวดี เป็นชุมชนรูปแบบวงรีมีขนาดประมาณ 100 ไร่เศษ ด้วยการสร้างชุมชนรอบลำห้วยกันแซง แต่ขยายพื้นที่ไปทางด้านทิศใต้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคูน้ำล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง โดยคูน้ำทางด้านทิศตะวันออก เรียกว่า เบาะเวง (สิ่งลวง) คูน้ำด้านทิศตะวันตก เรียกว่า คูกันแซง (คูน้ำเชื่อมต่อจากห้วยกันแซง และบ้านระไซโลก ต้นกำเนิดทางน้ำไหล ลงมาจากเขาพนมรุ้ง ไหลผ่านบ้านหินกอง - กระต่ายตาย - ประทัดบุ - เกษตรสมบูรณ์ - ตะโกตาพิ - บ้านบาตร - โคกขี้เหล็ก (โคกขี้เหล็กโบราณ) - ระไซโลก - คูกันแซง) เชื่อมกับสองคูน้ำด้านทิศใต้ เรียกว่า คูไชโยง ไหลลงสู่ห้วยตะลุงในอำเภอประโคนชัย ซึ่งความแตกต่างของขนาดพื้นที่ชุมชน และ คูน้ำที่ล้อมรอบชุมชนโบราณบ้านเมืองตะลุงเก่านี้ เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงขนาดจำนวนประชากรมาก และศักยภาพการควบคุมพลเมือง หรืออาศัยความศรัทธาของชาวชุมชนต่อเขตพุทธศาสนาแห่งนี้ มาช่วยกันเสียสละแรงงานเพื่อทำการขุดคูน้ำไว้ใช้สอยแก่ชุมชนเอง

3. เมืองตะลุงเก่าในยุคประวัติศาสตร์

การศึกษาข้อมูลในยุคประวัติศาสตร์บทความนี้ เพื่อการเปรียบเทียบหาเหตุผลประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองตะลุงเก่า ดังเช่น สมัยพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ ปฐมกษัตริย์แห่งขอมกล่าวว่า “...เมืองสุโขทัยส่งส่วยน้ำ เมืองตะลุงส่งส่วยผ้าไหม และเมืองละโว้ส่งส่วยปลาแห้ง...” ในช่วงเวลานั้น บ้านเมืองตะลุงเก่าอาจจะมีประชากรหนาแน่น หรือมีการขยายตัวของชุมชนแล้ว ยกฐานะเป็นเมือง (ปุระ) แต่ในเวลาหลายร้อยปีต่อมาบันทึกคำบอกเล่าจำสืบทอดกันมาของชาวพื้นเมืองกล่าวว่า “บ้านเมืองตะลุงเก่าน่าจะเคยเป็นค่ายทหารขอมมาก่อน มีคูน้ำและกำแพงเมืองทรงกลมเป็นลักษณะกำแพงดิน มีป่าไผ่ขึ้นแน่นหนา” ถือเป็นธรรมเนียมนิยมในสมัยโบราณปลูกไผ่ไว้บนกำแพงดินใช้เป็นป้อมปราการทางธรรมชาติเพื่อปกป้องรักษาเมือง ซึ่งลักษณะตัวค่ายโบราณเมืองตะลุงเก่าแบ่งเป็นสองส่วน คือ ส่วนที่ 1 ทางทิศเหนือชุมชน น่าจะเป็นที่อยู่อาศัยของประชาชนและทหาร ส่วนที่ 2 ทางทิศใต้ชุมชนเป็นลานกว้าง (บริเวณวัดไทรโยง) น่าจะเป็นลานฝึกซ้อมรบ หรือเตรียมทัพกำลังพลทหาร

นอกจากนั้น พื้นที่ทางทิศตะวันออกของค่ายทหารโบราณมีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เรียกว่า บาราย หรือสระน้ำขนาดเล็ก เป็นการขุดขึ้นมาเพื่อกักเก็บน้ำในพื้นที่ชุมชนแห่งนี้ เป็นแบบตะพังปักน้ำพื้นที่สูง ถือเป็นวัฒนธรรมการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำใช้ทางธรรมชาติของวัฒนธรรมในยุคอาณาจักรขอม สันนิษฐานว่า เมืองตะลุงเก่าน่าจะเป็นการสร้างชุมชนทับซ้อนกัน บนพื้นที่เนินดินหลังเต่าลาดเอียงน่าจะเป็นหอพระ หรือบ้านพักของแม่ทัพ

สมัยที่กลุ่มคนตาขาวอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ใหม่ ๆ ภายในบริเวณใกล้เนินหลังเต่า เคยมีต้นมะพร้าว หมากร มะขาม มะม่วง ยังพบโบราณวัตถุในบริเวณชุมชนโดยรอบส่วนที่เป็นค่ายทหาร มีถ้วย จาน ชาม เทวรูปขนาดเล็ก และเครื่องประดับ เช่น สร้อยคอ ต่างหู แหวน รวมทั้งหม้อบรรจุธูปธูปด้วย แต่ชาวบ้านเมืองตะลุงเก่ามิได้เก็บรักษาโบราณวัตถุไว้เป็นสมบัติของชุมชน เพราะมีความจำเป็นต้องใช้เงินทอง จึงต้องขายโบราณวัตถุให้แก่กษัตริย์ของเก่าไปอย่างน่าเสียดาย แม้แต่หินลับมีดโบราณที่พบใกล้กับเนินดินหลังเต่าเก็บไว้นานมาแล้ว ยังยกให้แก่ฝรั่งที่เข้ามาท่องเที่ยวภายในชุมชนไป ซึ่งผู้เชี่ยวชาญภาษาท้องถิ่นได้อธิบายชื่อบ้านเมืองตะลุงเก่าในภาษาเขมร เรียกว่า บันเตียย แปลว่าค่าย หรือสะกดเป็นภาษาไทยว่า บันทาย เช่น อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ เรียกภาษาเขมรว่า บันเตียยสรอง (สเราะ) สรงในภาษาไทยแปลว่าบ้าน หรือชุมชน ในประเทศเขมรมีหลายเมือง เช่น บันเตียยเมียนเจีย (บันทายมีชัย) บันเตียยเมียะ (บันทายบมาศ) บันเตียยพิตจ์ (บันทายเพชร) (เอกสารประวัติศาสตร์บันเตียยตะลุงเก่าโบราณ)

ภายนอกเขตชุมชนพบหลักศิลาจารึกหลายแห่งด้วยกัน แต่ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้านเมืองตะลุงเก่าได้แกะเทาศิลาจารึกไปใช้เป็นหินลับมีดบ้าง ทำให้จารึกหลักฐานโบราณวัตถุสำคัญบ้านเมืองตะลุงเก่าเสียหายเหลือเพียงชิ้นส่วนขนาดย่อมเก็บไว้แต่ไม่สามารถแปลภาษาสื่อความหมายของบ้านเมืองตะลุงเก่าในยุควัฒนธรรมขอมได้ว่า ชุมชนนี้มีความสำคัญมาอย่างไรบ้าง ที่มา: เอกสารประวัติบ้านเมืองตะลุงเก่า

เมื่อประมาณร้อยปีที่ผ่านมา หลังกลับจากราชการปราบกบฏเงี้ยวที่เมืองแพร่ คุณตาขาว พงษ์ประโคน หลานชายเจ้าเมืองนางรองได้รับมอบหมายภารกิจให้เป็นผู้นำดูแลช้างศึก ม้าศึก เสปียงอาหารเพื่อราชการสงครามและความสงบเรียบร้อยของเมืองหน้าด่านชายแดนติดกับประเทศกัมพูชา ถือว่าชุมชนแห่งนี้จะเป็นพื้นที่ให้กองทัพสยามมาพักเหนื่อยเพื่อเปลี่ยนช้างศึก ม้าศึก ในบริเวณที่พักค่ายของผู้รับผิดชอบ เรียกว่า โคกม้า แต่ในบริเวณที่เป็นตัวอำเภอประโคนชัยปัจจุบันเป็นทุ่งหญ้าสำหรับใช้เลี้ยงช้างศึก ม้าศึก คุณตาขาวพิจารณาว่าพื้นที่บริเวณบ้านเมืองตะลุงเก่าเหมาะที่จะตั้งชุมชนมาก ประมาณปี พ.ศ. 2440 คุณตาขาวพร้อมญาติที่รับราชการชายแดน จำนวน 13 ครอบครัว ได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนที่บ้านตะลุงเก่าในปัจจุบันนี้

พ.ศ. 2460 ทางราชการตั้งอำเภอประโคนชัย เป็น 1 ใน 4 อำเภอของเมืองบุรีรัมย์ ต่อมาในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นอำเภอตะลุง เป็นการรณรงรักษาวัฒนธรรมไทยด้วยการตั้งชื่อตามชื่อบ้านนามเมืองโบราณ “บ้านบันเตียมตะลุง หรือบ้านเมืองตะลุงเก่า” เป็นชุมชนแห่งแรกและกลุ่มคนตาขาวเข้ามาอยู่เพื่อเลี้ยงช้างศึกม้าศึก ให้กับทางราชการ คำว่า "ตะลุง" หมายถึงเสาใหญ่ หรือ เสาหินสำหรับผูกช้าง (เชือกกันว้ารัชกาลที่ 1 ทรงผูกช้างไว้กับเสาหินใหญ่บริเวณตัวอำเภอประโคนชัยปัจจุบัน) กล่าวกันว่าเมื่อก่อนตั้งและหลังการตั้งอำเภอประโคนชัยแล้ว มีเส้นทางคมนาคมหรือร่องรอยทางเกวียนผ่านอยู่ 3 สาย โดยเข้ามาเชื่อมต่อกับบ้านเมืองตะลุงเก่า คือ ทิศใต้เส้นทางไปปราสาทพนมรุ้ง - ปราสาทเมืองต่ำ ทิศตะวันตกเส้นทางไปปราสาทเมืองพิมาย - ปราสาทพนมวัน และทิศตะวันออกเส้นทางไปเมืองสุรินทร์ - อุบลฯ แสดงว่าบ้านเมืองตะลุงเก่าเป็นศูนย์กลางชุมชนแห่งแรกของอำเภอประโคนชัยเป็นจุดพักคนเดินทางก่อนจะมีคนเข้ามาอยู่อาศัย เมื่อทางราชการตั้งที่ว่าการอำเภอประโคนชัยอยู่ในบริเวณปัจจุบันนี้ ทำให้ชุมชนบ้านเมืองตะลุงเก่าถูกลดบทบาทลง นานวันเข้าความเจริญก้าวหน้าและศูนย์กลางทางคมนาคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองมาอยู่อำเภอประโคนชัย ทั้งถนนสายยุทธศาสตร์เส้น 24 ตัดผ่านตัวอำเภอประโคนชัย จึงทำให้บ้านเมืองตะลุงเก่าเหลือแต่ตำนานเล่าขานสืบต่อกันมาว่า บ้านเมืองตะลุงเก่าเคยเป็นศูนย์กลางเส้นทางเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมขอมโบราณ

4. เมืองตะลุงเก่าในยุคปัจจุบัน

เมื่อบ้านเมืองตะลุงเก่า เป็นเพียงชุมชนหนึ่งในตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย ไม่มีเส้นทางรถไฟ และรถยนต์ ตัดผ่าน ในอดีตการเดินทางใช้เกวียนเป็นพาหนะเชื่อมต่อกับเมืองนางรอง เป็นแหล่งซื้อหาข้าวของเครื่องใช้ของชาวเมืองตะลุงเก่า ชุมชนเริ่มซบเซาลงและถูกแทนที่ด้วยเมืองบุรีรัมย์ที่เติบโตคู่กับเมืองนครราชสีมาบนเส้นทางรถไฟ จนกระทั่งทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 24 ตัดผ่านมายังตัวอำเภอประโคนชัย ทำให้บ้านตะลุงเก่ากลายเป็นเมืองปิดโดยปริยายที่อยู่นอกเส้นทางถนนสายหลัก (ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย) ในขณะที่ตัวอำเภอประโคนชัยมีความเจริญเติบโตขึ้นมาแทนที่ อย่างไรก็ตาม ความเจริญจากภายนอกเข้ามายังบ้านเมืองตะลุงเก่าอย่างช้า ๆ กลับเป็นผลดี ทำให้เรื่องราวประวัติศาสตร์บรรพบุรุษผู้เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ ยังคงบันทึกไว้หน้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของบ้านเมืองตะลุงเก่า หมายถึงอำเภอประโคนชัย หากเลี้ยวหลังแลหน้าไปยังอำเภอประโคนชัย ถ้าพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชน พัฒนาบ้านเมืองตะลุงเก่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ของอำเภอได้อย่างน่าภูมิใจ ด้วยการเชื่อมโยงกับแหล่งดูนกในเขตห้ามล่าสัตว์สวนามบินน้ำ ควบคู่กับการพัฒนาชุมชนบ้านเมืองตะลุงเก่าเป็นแหล่งผลิตการเกษตรกรรมที่มีคุณภาพทางเศรษฐกิจอย่างมั่นคง นักท่องเที่ยวสามารถแวะชมพื้นที่ได้ดังนี้

1. สวนยอดคุณ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกชุมชน ที่มาของชื่อสวนยอดคุณ คือ คุณพ่อชื่อยอด คุณแม่ชื่อยอด จึงเอาชื่อพ่อแม่มาตั้ง บนที่ดินทรัพย์สมบัติของตระกูลเพื่อให้เกียรติท่าน เหตุผลที่เจ้าของสวนเลือกปลูกสับปะรด เพราะเจ้าของสวนรับราชการครู จึงไม่ค่อยมีเวลาได้ดูแลมาก คิดหาวิธีปลูกพืชชนิดใดที่ต้องการน้ำน้อย และไม่ต้องดูแลมาก รวมถึงเหมาะกับสภาพพื้นที่การเพาะปลูก จึงปลูกสับปะรดเป็นพืชที่เหมาะสมมากที่สุด โดยเลือกสายพันธุ์ปัตตาเวีย ลูกใหญ่เขียวลูกละ 2-3 กิโลกรัม เป็นพันธุ์ที่ให้รสชาติหวานซ่ำดี นำสายพันธุ์มาจากจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สับปะรดจะออกดอกประมาณเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน อีกประมาณสี่เดือนเก็บเกี่ยวผลผลิต (เดือนมกราคม - กุมภาพันธ์) เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จ ฟันต้นต่อสับปะรดทิ้งให้เหลือเฉพาะหน่อเพื่อเติบโตในรุ่นต่อไป ดังนั้น บ้านเมืองตะลุงเก่าเป็นแหล่งทดลองปลูกสับปะรดว่ามีดินเหมาะสม จนปลูกกันแพร่หลายในพื้นที่เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค

2. ไร้สตอเบอร์รี่บุรีรัมย์ ถือเป็นเจ้าของแรกในบุรีรัมย์ผู้ผลิตพันธุ์สตอเบอร์รี่ขายสู่ตลาด พร้อมทั้งการวิจัยทดลองเพาะพันธุ์ โดยเจ้าของไร่ นางลัดดา วงศ์นาค (หมอบูน) พร้อมสามี อาจารย์วิทยาลัยเกษตรจังหวัดพะเยาเล่าว่า สตอเบอร์รี่มีคุณสมบัติพิเศษ ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมบ้านเรามีอยู่หลายสายพันธุ์ แต่การเพาะปลูกที่เหมาะสมกับสภาพอากาศของภาคอีสานมีอยู่หลายสายพันธุ์ มีพันธุ์ 80 พันธุ์ภาคใต้ 13 และพันธุ์ 339 อเมริกา ช่วงเวลาในการปลูกภาคอีสานให้ผลผลิตคืออยู่ในช่วงเดือนกันยายน - ตุลาคม จะออกผลประมาณเดือนธันวาคมที่อากาศเย็น สตอเบอร์รี่เป็นพืชต้องการความเย็นมากกระตุ้นตาให้ออกดอก โดยซื้อพันธุ์มาจากโครงการหลวงดอยปุยและที่อื่น ๆ เริ่มปลูกตั้งแต่เดือนมิถุนายน ซึ่งสตอเบอร์รี่สามารถขยายพันธุ์ได้หลายวิธีทั้งขยายด้วยเมล็ด แต่เมล็ดมีข้อเสียจะกลายพันธุ์ และขยายพันธุ์ด้วยการแยกหน่อ หรือการเพาะเนื้อเยื่อ ซึ่งข้อดีทำให้ปลอดโรคพวกไวรัส และการขยายพันธุ์ด้วยการแยกไหลต้น สตอเบอร์รี่ต้นหนึ่งมีไหลออกประมาณ 8 เส้น แต่ละไหลจะมีประมาณ 5 ต้น ไหลหนึ่งต้นสามารถขยายพันธุ์ได้ประมาณ 40 ต้น โดยการปลูกสตอเบอร์รี่ที่นี้สามารถขายพันธุ์ได้ราคาดี ถ้าทำเหมือนคนอื่นทั่วไปอาจจะได้ราคาไม่ค่อยดี เจ้าของสวนจึงเลือกพันธุ์ที่ให้ผลผลิตตามความต้องการของตลาดได้ดีกว่า

3. ไร่อรุณสุตา เป็นไร่เกษตรอินทรีย์ เจ้าของไร่เรียนจบครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ เหตุผลที่มาทำเกษตรอินทรีย์มาจากแนวพระราชดำรินหลวง (ร.9) เรื่องความพอเพียง หรือพออยู่พอกิน จากโครงการอบรมเครือข่ายต้นกล้าคืนถิ่นเข้ามาในชุมชน จึงมีความสนใจเข้าร่วมโครงการ จุดเด่นของสวนนี้จะใช้ปุ๋ยอินทรีย์ทั้งหมด เป็นสวนสามพี่น้องที่มีอาชีพรับราชการ เมื่อว่างจากงานหลักมาทำเกษตรกรรมปลูกข้าวปลอดสารเคมี ร้อยเปอร์เซ็นต์ มีรสชาติแตกต่างจากข้าวที่ใช้ปุ๋ยเคมี ข้าวจะมีรสชาตินุ่มหอมกว่าการใช้ปุ๋ยเคมี ในบริเวณรอบคันนาจะปลูกไม้ยืนต้นเพื่อเพิ่มมูลค่า โดยปลูกร่วมกับโครงการธนาคารต้นไม้ เช่น ต้นสัก มะทอกกานี และต้นตะเคียนทอง ทำปุ๋ยหมักใช้เองแทนการใช้ปุ๋ยเคมี

ในสวนยังมีการปลูกพืชอีกหลายชนิดแบบผสมผสานทั้งด้านการปศุสัตว์ การปลูกเมล็ดพันธุ์ พันธุ์บ้าน การทดลองปลูกพืชจากต่างประเทศ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

4. ไร่นาสวนผสม เป็นไร่นาสวนที่อยู่กลางตัวเมืองโบราณ โดยเจ้าของไร่รับราชการ เป็นทหารยศ จ่าสิบเอกอิทธิกร เซนประโคน เลี้ยงไส้เดือนและปลูกพืชผสมผสานทั้งทำนา ข้าวเลี้ยงปลาตะเพียนในแปลงนา ซึ่งไส้เดือนสามารถขยายพันธุ์เร็วและให้ปุ๋ยในปริมาณมาก โดยไส้เดือนจะกินมูลวัว เศษผักเศษอาหาร และใบไม้ โดยไส้เดือนจะกินอาหารจากด้านล่าง ขึ้นมาด้านบนกลายเป็นเม็ดปุ๋ยนำไปใช้ประโยชน์ ใส่พืชผักที่อยู่ในสวน ส่วนตัวไส้เดือนที่เหลือ สามารถเอาไปใส่ใส่เปิดตากปลาได้ ไส้เดือนมี 2 เพศในตัวเดียวกัน ไส้เดือนไม่สามารถว่ายน้ำตัว เพื่อขยายพันธุ์เองได้ ไส้เดือนต้องจับคู่เพื่อแลกเปลี่ยนกัน ไส้เดือนจะมีไข่ใบหนึ่งจะมี 2-3 ตัว ตัวเต็มวัยก็ประมาณ 4-5 เดือน ไส้เดือนขายได้กิโลละ 1,000 บาท ถือเป็นอาชีพที่สามารถเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

5. สวนสุข เป็นสวนเกษตรแบบผสมผสานของคุณลุงจำลอง พวงประโคน หลังเกษียณอายุราชการมีพื้นที่ดินว่างเปล่า จึงทดลองทำเกษตรแบบผสมผสานเป็นรายได้ ให้แก่ครอบครัว มีการปลูกพืชหลายชนิดไว้รับประทาน ทั้งผักผลไม้สดและปลอดสารพิษ ทำให้ครอบครัวมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง และลูกหลานจะดำเนินการสืบทอด สวนสุข ทำการเกษตรแบบพอเพียง เชื่อว่าเกษตรแบบพอเพียงยังคงใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย ทำเตาเผา ถ่านโบราณผลิตน้ำส้มควันไม้มาใช้ในการฉีดพ่นไล่แมลงในสวน และมีการทำปุ๋ยชีวภาพและปุ๋ย อินทรีย์ไว้ใช้เอง

6. เทพวิไลฟาร์ม เมื่ออาจารย์สุเทพ ศรีละ อดีตครูโรงเรียนบุรีรัมย์พิทยาคม สอนทางวิชาการเกษตรได้ลาออกมาจัดตั้งเทพวิไลฟาร์มใช้พื้นที่ว่างที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ สูงสุด จึงทำเกษตรแบบผสมผสาน นำความรู้มาปรับใช้ทำเกษตรกรรมเป็นรายได้ และแหล่ง อาหารให้กับครอบครัว ด้วยการเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ทั้งเพื่อการขายมีการเพาะพันธุ์หมู ไก่ ปลา กบ เป็ด วัว แพะ เป็นต้น เป็นการเพาะปลูกพันธุ์เองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ยังเป็นแหล่ง เรียนรู้สำหรับผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับการทำเกษตรแบบผสมผสาน พร้อมทั้งจะถ่ายทอด ความรู้ทางเกษตรกรรมให้กับคนรุ่นหลัง

7. สวนสี่พี่น้อง เป็นสวนการเกษตรหัวโค้งก่อนเข้าถึงบ้านเมืองตะลุงเก่า ขายผลผลิตของฝรั่งพันธุ์แป้นสีทอง และกิมจู มะนาว และสับปะรดอยู่หน้าบ้าน ถือเป็น การปลูกพืชเศรษฐกิจ นำผลฝรั่งเสียมาผสมอาหารให้ไก่ไข่เพื่อเป็นอาหารเสริมออกไข่ดก โดยเฉพาะฝรั่งทั้ง นอกจากนี้ยังมีพันธุ์พื้นเมืองต่าง ๆ พันธุ์อินเดีย พันธุ์จีน เป็นต้น สำหรับ ฝรั่งที่นำมาใช้แปรรูป ได้แก่ พันธุ์บังมอท์ และพันธุ์ค้ายังคู่ล่า เนื่องจากทั้งสองพันธุ์มีเนื้อสี ชมพู มีกลิ่นหอม รสกลมกล่อม

5. สรุป

บ้านเมืองตะลุงเก๋าน่าจะเป็นชุมชนประวัติศาสตร์สมัยทวารวดี มีคันทาล้อมรอบชุมชนสองชั้นในลักษณะวงรี มีการขุดค้นคูท่อน้ำไปทางทิศตะวันตก และตะวันออกชุมชนยังเป็นเนินดินหลังเต่าสูงประมาณสามเมตรอยู่กลางชุมชน น่าจะเป็นสถานที่ฝังกระดูกคนในชุมชน โดยพบหม้อดินเผาบรรจุอิฐธาตุเป็นพิธีกรรมประเพณีการฝังศพครั้งที่สองวัฒนธรรมแบบเดียวกับชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ นอกจากนั้นยังพบแท่งเสมหินตั้งอยู่ในเขตชุมชน โดยนำไปเก็บไว้บริเวณวัดและโรงเรียน และพบหม้อดินเผาเนื้อบางแบบทวารวดี สันนิษฐานว่าเคยเป็นที่ตั้งฐานทัพทหารขอมในสมัยโบราณ มีการปลูกป่าไผ่เป็นทิวแถวรอบชุมชนเพื่อใช้เป็นกำแพงป้อมปราการ เมื่อประมาณร้อยกว่าปีที่ผ่านมากลุ่มตาขาวเข้ามาอาศัยอยู่เพื่อเลี้ยงช้างศึก มาศึกให้กับทางราชการสงคราม ต่อมามีคนออกมาอยู่รอบนอกและตั้งเป็นอำเภอประโคนชัย ปี พ.ศ. 2460 อยู่ในเขตทุ่งเลี้ยงม้าเก่า ในปัจจุบันเมืองตะลุงเก๋ามีการพัฒนาแหล่งน้ำคูเมืองโบราณให้เพียงพอเพาะปลูกพืช เป็นชุมชนเชื่อมกับแหล่งทุนและเกษตรกรรมบ้านเมืองตะลุงเก๋ามีจุดรองรับการท่องเที่ยวสวนเกษตรกรรมสำคัญต่างๆ เพื่อสร้างรายได้มั่นคงให้ชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กลุ่มวิชาประวัติศาสตร์. **ประวัติศาสตร์บุรีรัมย์**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, 2560.
- หนังสือรายวิชาท้องถิ่นศึกษา. กรุงเทพฯ: พีเอส เอส.
- สุกัญญา เบาเนิด. **วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ ทุ่งกุลาร้องไห้ 2,500 ปี จากยุคแรกเริ่มล้าหลัง ถึงยุคมั่งคั่งข้าวหอม**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.
- เอกสารประวัติศาสตร์ปัตเตียตะลุงเก๋โบราณ. (มปป.). อัดสำเนา.
- จำลอง พวงประโคน. **ประวัติบ้านเมืองตลุงเก๋**. สัมภาษณ์, เดือนสิงหาคม 2559.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2561: ออนไลน์). **หลักฐาน-ใบเสมาในวัฒนธรรมทวารวดีอีสาน**. อ้างถึงใน <http://www.muangboranjourn.com/>
- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2561: ออนไลน์). **จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์** ฉ.45 (ก.ย.-ต.ค.)